

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтмышбаев атындагы Философия институтуна жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу философия илимдери боюнча докторлук (каидидаттык), маданият таануу жана искусство таануу боюнча кандидаттык диссертацияларды коргоо үчүн түзүлгөн Д 09.22.657 диссертациялык кеңешинде философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн Алымкулов Замирбек Аманбековичтин 09.00.03 - философиянын тарыхы адистиги бөюнча жазылган «Перипатетикалык этика: теизм менен натурфилософиянын синтези» аттуу докторлук диссертациясына расмий оппонент, философия илимдеринин доктору Токоева Гүлдана Самидиновнанын

ПИКИРИ

Изилдөөнүн актуалдуулугу

Коом менен кошо жаралган этикалык түшүнүктөр тарыхый өнүгүүнүн ар бир этабында өзгөчө мааниге ээ болуп келгендиги талашсыз. Азыркы, ааламдашуу процесси менен жаңы технологиялык долбоорлор күч алган учурда моралдык аң-сезимдин ички логикасы – жамандык менен жакшылыктын, абийир менен абийирсиздиктин чыңалган айкалышын ого бетер курчутуп келет. Азыркы мезгилде дүйнөлүк коомчулукта, дүйнөнүн туруктуулугу жана ырааттуу өнүгүүсү адат, маданият, жашоо-тиричиликтин көп түрдүүлүгүн сактап калуу менен байланыштуу деген пикир айтылып келет. Демек, “түрдүүлүктүн биримдиги” негизинде адамзаттын болмушунун рухий-адептик идеалы калыптанып жатканы талашсыз. Мындай ой жүрүштүн өнүгүүсүндө адептик-этикалык маселелердин табиятына, башаттарына көңүл буруу, белгилүү денгелде актуалдуу. Иликтенип аткан мифологиядагы моралдын архетиптери жана орто кылымдагы чыгыш перипатетикалык ойчулдардын “диний адеп менен моралдын тиешелүүлүгү” биримдик принцибинен синтезделген таалиматындагы диний - этикалык категориялары толук тактала электиги изилдөөнүн актуалдуулугун шарттап турат.

Диссертациялык Кеңеш Д 09.22.657
Кирүү <u>04-8/124</u>
Чыгуу _____
ОК колу <u>Алимов</u>
«18» <u>08</u> 20 <u>24</u> ж.

Диссертациянын илимий жоболорунун, жыйынтыктарынын жана сунуштарынын негизделиш даражасы

Диссертацияда натурфилософия менен теизмдин өз ара айкалышын, Аль Фараби, Ар Рази, Ибн Синанын синтездик мүнөздөгү моралдык концепттерин компаративдик нукта изилдөө - иштин негизги максатын түзүп, ал эми коюлган максатка ылайык төмөндөгүдөй милдеттерди чечүү белгиленген:

1. Теги бир, бирок маани-мазмуну боюнча айырмаланган диний түшүнүк менен натурфилософиялык доктринанын бирин-бири төгүндөп, бирине-бири “таянган” айкалышын карама-каршылыктын синтези жана протоморалдык аң-сезимдин формасы катары талдап, этикалык парадигманын генезисине саресеп салуу;

2. Протоморалдык аң-сезимдин мазмун-формалык уюткусун түзгөн архетиптик кубулуштардын эволюциясын иликтеп, алардын тарыхый-логикалык “кыймылын” аныктап, кандайча императивдик мүнөзгө ээ болгондугун, мазмундук тилкесинин жаңы тепкичке трансформацияландыгын тастыктоо;

3. Мифологиялык, мифоэпикалык, диний этикалык ченемдердин турмуштук тажрыйбаларды жалпылоонун натыйжасында түшүнүк формаларына айланышын конкреттүүлүктүн абстракциясы катары карап, алардын категориялык белгилерин аныктоо;

4. Батыш философтору тарабынан үстүртөн, жаңылыш жөн гана комментаторлук катары бааланып келген орто кылымдардагы чыгыш философиясынын концептуалдык өзгөчөлүгүнө токтолуп, алардын теисттик, натурфилософиялык мүнөздөгү этикалык таалиматтарындагы моралдык түшүнүктөрдү, принциптерди анализдөө, алардын окууларындагы этикалык жалпылыктарды жана жекеликтерди аныктоо;

5. Оригиналдуу философиялык эмгектеринин натыйжасында “экинчи Аристотель” деген ыйык наамга ээ болгон, орто кылымдагы перипатетикалык

этиканы негиздеген Аль Фарабинин адеп-ахлактык системасын, андагы моралдык түшүнүктөрдүн тутуму аркылуу иликтеп, “фарабилик этика” менен “аристотелдик этиканын” айрымалуу жалпылыктарын тактоо; “фарабилик моралдын” логикалык жана семантикалык өзгөчөлүктөрүн белгилөө;

6. Абу Бакр ар Разинин моралдык таалиматындагы этикалык, дианоэтикалык түшүнүктөрдүн натурфилософиялык онтологиясын, гносеологиялык сегменттерин, логикалык табиятын, императивдик функцияларын талдоо;

7. Теизм менен натурфилософиянын өзгөчө синтезин жараткан философ-ойчул жана табият иликтөөчү Ибн Синанын этикалык концепциясын конкреттүү ойлом материалдары аркылуу иликтеп, андагы жосундук иш аркеттеринин ийкемдүү негиздерин аныктап, адеп-ахлак билимдин бир формасы катары каралган өзгөчө “авиценалык концептти” тастыктоо;

8. Ибн Сина мораль менен социалдык чөйрөнүн ийкемдүү шартта өнүгүшүн кылдат баамдаган. Адамдын өзүн-өзү тааный билүүсүнүн зарылдыгына басым жасаган концептуалдык пикирин, эрктүүлүк, анын табигый негизи болгон физиологиялык факторлорго тутумдаштырып адилет аныктагандыгын буга чейин карала элек тарыхый-философиялык булактардын негизинде тактоо;

9. Изилдөөнүн өзөгү, рухий императивдер - философия, дин жана мораль феномендеринин өз ара карым-катнашын, карама-каршылыгын, биримдигин кылдат ажырымдап тактап, алардын онтологиялык тектүүлүгүн, тааным табиятын, логикалык бөтөнчөлүгүн аныктоо.

Коргоого коюлган негизги жоболор төмөнкү иретте берилген:

Диссертациялык иште философия илиминин өнүгүшү үчүн мааниге ээ төмөндөгүдөй илимий негизделген жаңы теориялык натыйжалар чыгарылган:

1 – *жыйынтык*. Жаңы, анткени диссертант байыркы мифтердеги космогониялык жана космологиялык дүйнөкараштын өзөгүн түзгөн

социалдык элементтер, моралдык ченем-сегменттер, алардын туундусу болгон бырым-жырым, адат, күнүмдүк жосундук иш аракеттер “адамдашкан табияттын” философемаларын иликтөөдөн өткөрүп, ынанымдуу тастыктаган.

2 – *жыйынтык*. Негиздүү жана ишенимдүү. Себеби диссертант мифий жана диний моралдык постулаттар өз ара уникалдуу жана ошол эле убакта бири-бири менен маанилеш – алар космогониялык жана антропогондук мүнөзгө ээ жана өздөрү тиешелүү коомдук түзүмдүн аткарууга милдеттендирилген этикалык эрежелери болуп эсептелет. Моралдын мифтик жана диний типтери коллективдүү аң-сезимдин формасы катары дээрлик ритуалдык функцияга ээ жана образ, символ жана метафоралардын кеңири колдонулушу менен айрымаланып тураарын негиздеп берген.

3 – *жыйынтык*. Жаңы. Изденүүчү, адеп-ахлак өзүнүн табияты боюнча философиялык макамга ээ экендигин: философия моралдык, мораль философиялык мазмунда боло тургандыгын белгилейт. Перипатетикалык этика да философиялык мазмунга ширетилген, анткени ал адамдын адамдык беделин аныктап турат. Философия изгилик перипатетикалык этиканын теориялык моделин түзсө, изгилик этика перипатетикалык дүйнөтаанымдын мазмунун түзөөрүн аныктап берген.

4 – *жыйынтык*. Салыштырмалуу жаңы. Диссертант, натурфилософия менен теизмдин конкреттүү-тарыхый айкалышынан жаралган перипатетикалык этикада жосун менен рухтун жогорку интенсивдүү курч мүнөзгө ээ аффектилери адамдын адебин түзөөрүн тастыктайт.

5 – *жыйынтык*. Негиздүү жаңы. Аль-Фараби адеп-ахлакты табияттын жана коомдун өзгөчөлүктөрү менен байланыштырып, адилеттүүлүк, кыраакылык, топуктук, айкөлдүк сыяктуу касиеттерди алардын антиподдору менен салыштырып анализдеп, этикалык баалуулуктар “абийир”, “жоопкерчилик”, “милдет” өндүү моралдык ченемдер менен тыгыз байланыштуу экендигин тастыктаган. Ойчул “адаб”, “ихсан” жана “хубб ал-жамийи” түшүнүк-

абстракциялар аркылуу адеп-ахлактын көп кырдуу конкреттүүлүгүн мүнөздөгөн. Акыл-эс, жандүйнө жана ырахат кубулуштары Ал-Фарабинин этикалык системасынын негизин түзүп, андагы жорук-жосун, жүрүм-түрүм сыяктуу болумдук феномендерди аныктап турат.

6 – *жыйынтык*. Ишенимдүү. Ар-Рази моралдык парасатты билим менен байланыштырып, билим табышмактуу чындыктын “жарыгы” экендигин, мораль менен акыл түгөйлөш экендигин, туура акыл экчей билген адам сейрек жаңылышаарын белгилегени диссертант тарабынан изилдөөдө тастыкталган.

7 – *жыйынтык*. Жаңы. Ибн Сина натурфилософиялык “заттык форма теориясын” иштеп чыгып, ар бир нерсе баштапкы беш элемент - жер, суу, аба, от жана эфирдин айкалышкан кошулмасы экендигин белгилеп, ааламдын жаралышын “зарыл-негиз”, “мүмкүн-негиз” жана “өзгө аркылуу-негиз” деген баштапкы себептер менен байланыштырган. Ойчулдун пикирине ылайык этиканын негизин түзгөн парадигмалар – “жамандык” менен “жакшылык” адам баласынын акыл-эсине жана эркине түздөн-түз байланыштуу. Абийирдин тазалыгы, акылдын тектигине жараша болот; абийир интуитивдүү сезим-туюм эмес, ал интеллектуалдык жөндөм деп эсептейт.

8 – *жыйынтык*. Жетиштүү жаңы. Авиценанын адептик идеялары моралдык аң сезимге негизделген, анын этикалык окуусу метафизикалык нукта болгон, ал динге жана диний адеп-ахлакка ачык каршы чыккан эмес. Моралдык аңсезимдин деңгээлин аныктаган негизги рухий күч – бул эрк. Ибн Синанын ою боюнча, адам эмнеге жетем деп максат койсо, ал максат күчтүү эрк аркылуу жүзөгө ашат. "Этика - бул туура жана адептүү жашоонун илими жана ал философиянын ажырагыс бөлүгү болуп саналат" деген сентенция авиценалык этиканын концептуалдык негизи болуп эсептелет.

9 – *жыйынтык*. Ынанымдуу жаңы. Теизм менен натурфилософиянын синтези болгон перипатетикалык этика өзүнүн ички логикасы жана структурасы боюнча өтө татаал, анткени ал тарыхый кырдаалдын катаал логикасы менен

шартталган. Перипатетикалык этиканын аристотелдик классикалык этика менен байланышы өз мезгилинин энциклопедисттери болуп, орто кылымдагы илимди байытып, антикалык дүйнөдогү логикалык жана гносеологиялык идеяларды андан ары өнүктүргөн чыгыш перипатетизминин өкүлдөрүнүн жана жалпы эле чыгыш перипатетизминин тарыхый жана теориялык маанисин төмөндөтө албайт. Эгерде чыгыш перипатетиктери болбогондо Сигер Брабантский адилет белгилегендей, антикалык философия, анын ичинде классикалык этика, байыркы доордун урандысына басылып калмак.

Диссертациянын мазмунунда жана авторефератта орун алган мүчүлүштүктөр

Диссертациялык иш, негизинен көздөгөн максатын жана коюлган милеттерин так жана жетиштүү денгээлде аткарууга жана чечүүгө багытталып, талап кылынган изилдөө методдорун туура колдонуу менен даярдалган. Авторефераттын мазмуну диссертациянын мазмунуна дал келет.

Диссертацияда айрым мүчүлүштүктөр:

- Диссертацияда материалдарды колдонулушу боюнча кайталоолор кезигет, бирок бул диссертациялык ишти жазуудагы мүчүлүштүк эмес, теманы кеңири жана илимий жол менен ачып берүүдө тактыктоо ирээтинде пайдаланган деп кабыл алууга болот.

Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссия тарабынан бекитилген “Окумуштуулук даражаларды берүү жөнүндө жобонун” талаптарына диссертациянын дал келиши

Алымкулов Замирбек Аманбековичтин “Перипатетикалык этика: теизм менен натурфилософиянын синтези” аттуу 09.00.03 – философиянын тарыхы адистиги боюнча жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын

Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссия тарабынан бекитилген “Окумуштуулук даражаларды берүү жөнүндө жобонун” талаптарына толук жооп берет. Ал эми изденүүчү Алымкулов Замирбек Аманбекович 09.00.03 – философиянын тарыхы адистиги боюнча философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент:

философия илимдеринин доктору,

доцент

Токоева Г.С.

Кол тамгасын тастыктайм:

Б. Осмонов атындагы ЖАМУнун

адам ресурстарын башкаруу жана

укуктук камсыздоо бөлүмүнүн башчысы А.Т. Акматова

